

İFADE EDİCİ SALDIRGANLIK ÖLÇEĞİNİN (İSÖ) TÜRKÇEYE UYARLANMASI ÜZERİNE BİR ÖN ÇALIŞMA

Doç.Dr. Fidan KORKUT (*)
Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi

ÖZET

Bu araştırmada Campbell ve arkadaşları (1993) tarafından geliştirilen ifade etmeye yönelik saldırganlığı ölçen EXPAGG adlı ölçeğin geçerlik, güvenilirliği ile ilgili ön bir çalışma sunulmaktadır. Ölçek İfade Edici Saldırganlık Ölçeği (İSÖ) olarak adlandırılmıştır. Lise (n=127) ve üniversite öğrencileri (n=43) ile yapılan çalışmada ölçeğin liseliler ve üniversiteliler için iç tutarlılık katsayısı sırası ile .48 (p<.001); .62 (p<.001); testin tekrarı yöntemiyle hesaplanan Pearson Korelasyon katsayısı liseliler ve üniversiteliler için sırası ile r= .80 (p<.001) ve r= .85 (p<.001) olarak bulunmuştur. Özer (1994) tarafından uyarlanan Öfke İfade Tarzı Ölçeği ile yapılan benzer ölçekler geçerlik katsayısı liseliler için r=.39 (p<.05); üniversiteliler için r=.42 (p<.02) olarak elde edilmiştir. İlk ölçümdeki uçdeğerlerle yapılan geçerlik çalışmasında liseliler (t=6.74;p<.001) ve üniversiteliler için (U=196; Ut=135;p<.05) ölçeğin alt ve üst puan grupları arasında anlamlı fark olduğunu göstermektedir. Bulgulara göre ölçek hem liseliler hem de üniversiteliler için kullanılabilir nitelikte, ancak üniversiteliler için daha uygun görülmektedir. Bununla beraber psikometrik çalışmaların sürdürülmesinde yarar vardır.

Anahtar sözcükler: saldırganlık, ifade edici-araçsal saldırganlık, ifade edici saldırganlık ölçeği.

SUMMARY

A pilot study about EXPAGG. In this pilot research, Scale of EXPAGG that is developed by Campbell, Muncer and Gorman (1993), was translated and adapted in Turkish. It is studied with high school (127) and university students (43) as study group. Cronbach's alfa was .48 (p<.001); .62 (p<.001) and test-retest reliability was r= .80 (p<.001); r= .85 (p<.001) for the high school and university students, respectively. Similar scales validity was r=.39 (p<.05); r=.42 (p<.02) and in the other validity study that was realized with extremity scores, extremity scores was compared and found these values (t=6.74;p<.001); (U=196; Ut=135;p<.05) for the high school and university students, respectively. However, for the both group, validity, and reliability values are acceptable to use, further psychometric studies should be better.

Key Words: aggression, expressive/ instrumental aggression, Expressive and Instrumental Aggression Scale

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin, savaşlar, ölümler, gaziler, ganimet ve toprak ele geçirmelerden oluştuğu düşünüldüğünde (Aronson, 1980) insan yaşamında saldırganlığın rolü daha iyi görünmektedir. Son yıllarda dünyada şiddete varan saldırganlık olaylarında artışlar olduğu ve gelişmiş ülkeler içinde ABD de en yüksek oranını olduğu rapor edilmektedir (Dusenbury, Falco, Lake ve ark 1997). Salırganlık, genel olarak zarar vermeye yönelik davranışlar olarak tanımlanabilir, ancak insan saldırganlığından söz edildiğinde tanım yapmak zorlaşmaktadır. Diğer insan davranışları gibi saldırgan davranışlar da ancak çoklu etkenlerle açıklanabilmektedir. Salırganlık konusuyla ilgili çalışmaların özellikle üzerinde durdukları açıklamalardan bazıları doğuştan getirilen etmenler, mizaç, öğrenme yaşantıları, kimyasal anlamdaki bazı hormonal değişiklikler, beyindeki organizmik sorunlar, biyolojik olarak fazla gelişmemiş olan refleksif beyin, medya, anababa tutumları, kolay ulaşılabilen silahlar (Sylwester, 1999) biçiminde özetlenebilir.

Salırganlığı açıklamada en ayrıntılı tanımlardan birisi Mustonen ve Pulkinen (1991) tarafından yapılmıştır. Yükleme kuramına dayandırılan bu tanıma göre saldırganlık, bir kişinin bir diğerine, kendine, hayvana ya da cansız bir nesneye kazara ya da niyetli bir biçimde fiziksel ya da psikolojik zarar vermeye neden olabilecek herhangi bir davranıştır. Bu

noktada insan ve hayvan saldırganlığının farkından söz etmek gereklidir. İşlevsel, fizyolojik ve sinirsel açıdan benzerlikleri olsa da, insan ve hayvan saldırganlığı farklıdır.

Hayvanların saldırganlığı ritüel bir anlam taşımakta ve incitme olmaksızın da gerçekleşebilir. Ayrıca hayvanlar tehdit altındayken ve açken saldırırlar. Oysa insanlar kızgın ya da tehdit altında değilken bile saldırganca davranabilirler. Bu nedenle insanların saldırganlığı, içerik ve biçim, kullanılan silahlar ve araçlar, uyarıcılar, sonuçlar, kazançlar, nedenler açısından oldukça farklıdır (Mees, 1990, Baenninger 1991, Cappara, Barbanalli et al., 1994).

İnsanların saldırgan davranışlarının tipolojileri psikologlara göre güdü ve biçime dayalı olarak, hukukçulara göre yasalara uygun olmayan davranışlar olarak, suç bilimcilerine göre hasarın büyüklüğü ve ciddiyetine dayalı olarak yapılır (Campbell, Gorman ve Muncer, 1990). Salırganlığın güdüsel olarak yapılan sınıflamalarına normatif ya da ifade edici (Berkowitz, 1974), kısırtılmış ya da kısırtılmamış ve saldırma ya da savunma amaçlı (Zillmann ve Canten, 1976) olarak yapılan ayrımlar verilebilir. Biçimsel olarak yapılan sınıflamalar ise doğrudan ya da dolaylı; sözel ya da fiziksel; aktif ya da pasif (Buss, 1991) ve planlanmış ya da planlanmamış; hayali ya da gerçek; kendine ya da başkalarına yönelik

(Schoot, 1971; Akt. Campbell, Muncer ve Bibel, 1985) olarak özetlenebilir. Günlük dilde saldırganlık denildiğinde ilk akla gelen fiziksel olarak görünen davranışlardır. Dolayısıyla biçimsel olan ayrıma daha fazla dikkat edilir. Pek çok kişi yaşamlarında saldırganlığa yer vermediklerini söylerken bunu kastetmektedirler. Oysa dolaylı ve sözel nitelikteki saldırganlık oldukça yaygın kullanılmakta ve fiziksel olan kadar yaralayıcı, yıkıcı olabilmektedir.

Saldırgan davranış biçimlerinin yaşam boyunca gelişimsel değişiklikler gösterdiğine yönelik bazı çalışmalar vardır (Bjorkqvist, Osterman, Lapers ve Petz, 1985; Sylwester, 1999). Buna göre çocuklarda sözel beceriler tam gelişmediğinde fiziksel saldırganlık daha fazla görülebilir. Sözel beceriler kazanıldığında ise sadece barışçı iletişim için değil, saldırgan amaçlı olarak da kullanılabilir. Yaşla ve yaşantıyla giderek dolaylı saldırganlık daha fazla kullanılır. Yaşantılarla beraber her cinsiyette de dolaylı sözel saldırganlık artar. Yetişkinlerde bu dolaylı saldırganlık; kadınlarda, sosyal manipülasyon (biçimlendirme) erkeklerde ise, akılcı bir görünümle sunma biçiminde görülmektedir.

Campbell ve arkadaşları (Campbell, Muncer ve Bibel, 1985; Campbell ve Muncer 1987; Campbell, Muncer ve Coyle, 1992) ise saldırganlığı gösterme biçimleri ile ilgili

görüşlerini pek çok kurama dayalı olarak oluşturmuşlardır. Temel olarak Moscovici'nin (1984) sosyal anlatımlar kuramını almışlardır (akt. Forrest, Shevlin, Eatough ve ark. 2002). Açıklamalarında, saldırganlığı ifade edici ve araçsal olarak ikiye ayıran kuramlardan daha fazla yararlanmışlardır. Tablo 1'de bu iki ayrım kuramsal olarak karşılaştırılmaktadır (Campbell, Muncer ve Coyle, 1992). Onlara göre, saldırganlık iki türlü yaşanmaktadır. Bunlardan birincisi ifade edici saldırganlıktır. Bu da saldırganlığa neden olan kızgınlık duygusunun bir göstergesi olarak saldırganca davranmayı ifade eder ve kavga etmek kadar ağlayıp bağırma da içermektedir. İfade edici kuramcılar saldırganlığı daha çok bireydeki intrapsişik belirleyicilerle açıklarlar. Saldırganlığın diğer yaşanma biçimi ise, araç olarak gösterilen saldırganlıktır. Bu türden saldırgan davranış, amaç değil araçtır; başka bir deyişle kişi, sosyal ya da maddi bir yarar sağlamak için saldırganlık göstermektedir. Özsayısına meydan okuyanlara karşı güç gösterimi olarak gösterilen araçsal saldırganlığı kuramlar saldırgan davranışların kişilerarası sonuçları üzerinde durarak açıklarlar. Campbell ve arkadaşları (1992) kadın ve erkeklerin bu konuda farklı olduklarını ortaya koyan çalışmalar yapmışlar ve kadınların daha çok ifade edici,

Tablo 1
Farklı Açılardan İfade Edici ve Araçsal Saldırganlık Kuramlarının Sistemik Olarak Karşılaştırılmaları

	İfade Edici (Kadınlar)	Araçsal (Erkekler)
İlişkili Oldukları Akademik Kuramlar	Etyolojik Yaklaşım Psikoanalitik Yaklaşım Engellenme-Saldırganlık Kuramı Davranışsal Yasak Kuramı	Edimsel ve Sosyal Öğrenme Sosyal Etki Kuramı Sosyal Kontrol Kuramı İzlenim Yönetimi Kuramı
Sosyal Değer	Olumsuz	Olumlu
En Yakın Nedenler	Durumsal Stres Kaynaklarının Yüksekliği İçsel Kontrolün Düşük Olması	Diğerlerinin Boyun Eğmemesi Bütünlüğe Meydan Okunması
Uygun Duygular	Kızgınlık (üzüntü, keder, kontrol kaybı korkusu) Suçluluk, Kaygı	Kızgınlık (haksızlığa uğramışlık, güçsüzlük korkusu, öfke) Zafer Duygusu/ Keder
Uygun Bilişler	Kendini Tam Olarak Teslim Etme, Anlamsız Bulma, Boşverme	Kendine Hakim Olma, Sorumluluk Alma, Taktik Olarak Değer Biçme
Biçim	Ağlama, Bağırma, Vurma, Bir Şey Atma	Vurma
Amaç	Kızgınlığın Boşalması	Sosyal ve Maddi Ödüller, Diğerlerine Uyma, Özsaygının Artması
Durumsal Hızlandırıcılar	Özel Yargılayıcı Olmayan Gözlemciler Sorumluluğu İnkâr Etme Becerisi	Genel Yargılayıcı gözlemciler Hareket İçin Açık Sorumluluk
Ün Getirme Yolu	Düşük Profil Değerlendirme ve Özür Dileme	Yüksek Profil Abartma

(Campbell, Muncer ve Coyle, 1992).

erkeklerin ise araçsal saldırganlığı kullandıklarını bulmuşlardır (Campbell, Muncer ve Bibel, 1985; Campbell, Sapochnik ve Muncer, 1997) Onları destekleyen başka araştırma sonuçları da vardır (Archer ve Haigh, 1997).

Cinsiyetler arasında saldırganlığı yaşama biçimleri açısından farklar olduğunu gösteren başka çalışma sonuçları da vardır. Bu sonuçlara göre erkekler daha çok fiziksel özellikli (Rowe ve Herstand, 1986; Lion ve Tardiff, 1987; Bjorkqvist, 1991; Gladue ve Larson, 1991) ve sosyal ya da maddi ödül, statü kazandırma gibi sonuçlara bağlı olarak saldırgan davranışlar göstermektedirler (Campbell, Muncer ve Bibel, 1985; Ancher ve Parker, 1994; Campbell, Muncer ve Gorma, 1993). Araç olarak kullanılan saldırganlığın statü oluşturmadaki faydası kişilerarası uzaklığı artırması, kadınsı davranışlar göstermekle suçlanmaktan kaçınmayı sağlaması açısından erkekler tarafından daha fazla yeğlendiği düşünülmektedir. Sosyal bağlamda özellikle çocuklarda erkeksi roller, kavga etme ve atletik becerilerle elde edilen statüler son derece önemlidir (Ancher ve Parker, 1994). İlginç biçimde bazı saldırganca davranan erkek öğrenciler, diğer erkekler ve kız öğrenciler tarafından popülariteyle ödüllendirilmektedirler (Casey, 2000: Akt; Bluestein, 2001). Bu özellikler erkek çocuklarda sosyalleşme sürecinde desteklenir. Kızların ise yakın arkadaşlıklar kurması, sır paylaşması doğrudan saldırganlık yerine sırları başkalarına söyleme, kişileri görmezden gelme, dedikodu yapma, sosyal gruplara almama gibi dolaylı ifade etme davranışları pekiştirilir. Sosyalleşmenin yanında ayrıca kadınlar fiziksel olarak zayıf olmaları sonucu fizikselden çok dolaylı sözel saldırganlığı yeğlerler. Dolayısı ile kadınlar doğrudan ya da dolaylı olarak katartik amaçlı sözel saldırganlıkları daha fazla kullanmaktadır (Campbell, Muncer ve Gorma, 1993). Farklı bir bulgu elde eden Atkins ve Staff (1993) ise erkeklerin daha fazla düşmanca saldırganlık gösterdiklerini, ancak araçsal saldırganlıkta cinsiyetler arasında anlamlı farkın olmadığını rapor etmektedirler (Akt: Kann ve Hanna, 2000). Saldırganlığın türlerini, hazırlayıcı koşulları daha iyi anlamak, saldırganlığı önleyebilme amaçlı etkili bazı rehberlik çalışmalarını planlayabilmek için gereklidir.

Araştırmanın Amacı: Saldırganlığı sabit bir kişilik özelliği olarak ele alan ölçme araçlarının bazı sınırlılıkları vardır. Sadece görünen

davranışlara yönelik olmaları nedeni ile duygunun yoğunluğu, bilişsel yapı, (hazırlayıcı koşullar) harekete geçirici durumlar, sosyal bağlam gibi bazı özellikleri gözardı etmektedirler (VanGoozen, Frijda ve Van de Poll, 1994). Bu bilgi ışığında saldırganlıkla ilgili yeni ölçekler geliştirilmesinin ya da uyarılmanın gerekliliği düşünülmüş ve ortamları, duyguları dikkate alan, saldırganlığın ifade amaçlı ya da araç olarak kullanılmasını ölçmeyi hedefleyen, kısaca EXPAGG (expressive aggression) olarak anılan ölçeğin dilimize kazandırılması ve uyarlanması amaçlanmıştır. Araştırmanın bir diğer amacı, ölçeğin üniversite ve lise öğrencileri için kullanılabilir olup olmadığının belirlenmesidir.

YÖNTEM

Orjinal ölçek: Türkçe'ye ifade edici Saldırganlık Ölçeği (İSÖ) olarak çevrilen EXPAGG Campbell ve arkadaşları tarafından (Campbell, Muncer ve Gorman, 1993) geliştirilmiştir. İSÖ, bireylerin saldırganlıklarını ağırlıklı olarak ifade etmeye yönelik olarak mı yoksa sosyal bir çıkar için araç olarak mı kullandıklarını anlamak amacı ile hazırlanmıştır. Ölçek daha çok cinsiyetler arasında saldırganlığı yaşama biçimi açısından farklar olduğu düşüncesinden yola çıkılarak geliştirilmiştir. Ölçeğin maddelerindeki tepkiler kişinin saldırgan bir davranış boyunca ya da sonundaki davranışlarını; neden, sosyal değer, amaç, biçim, ortamsal etmenler, ün getirme olasılığı çerçevesindeki duygu ve düşüncelerini tanımlamaktadır. Toplam madde sayısı 20 dir ve her maddede biçim, amaç, duygu, biliş, ün kazanma, durumsal etmenler, o anki nedenler açısından birisi saldırganlığı ifade etmeye yönelik diğeri araç olarak kullanmaya yönelik olarak kuramsal karşılaştırmalarla oluşturulmuş iki ifade vardır. Ölçeği dolduranlardan bu iki ifadeden birisini seçmesi istenir. Saldırganlığı ifade edici olan seçeneğe 1 puan verildiği için ölçekten toplam olarak elde edilebilecek en yüksek puan 20 dir. Yüksek puan, saldırgan tepki vermenin daha çok ifade etmeye yönelik olduğu biçiminde yorumlanmaktadır.

Orjinal ölçeğin güvenilirliği: Orjinal ölçeğin güvenilirlik çalışmaları için 18-21 yaşlarındaki 39 erkek ve 66 kız üniversite öğrencisinden elde edilen puanlardan yararlanılmıştır. Yapılan güvenilirlik çalışmasında ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .76 olarak elde edilmiştir (Campbell, Muncer, Coyle 1992). On iki farklı örnekleme grubunda 1674 kişi ile yapılan çalışmalar

(Schoot, 1971; Akt. Campbell, Muncer ve Bibel, 1985) olarak özetlenebilir. Günlük dilde saldırganlık denildiğinde ilk akla gelen fiziksel olarak görünen davranışlardır. Dolayısıyla biçimsel olan ayrıma daha fazla dikkat edilir. Pek çok kişi yaşamlarında saldırganlığa yer vermediklerini söylerken bunu kastetmektedirler. Oysa dolaylı ve sözel nitelikteki saldırganlık oldukça yaygın kullanılmakta ve fiziksel olan kadar yaralayıcı, yıkıcı olabilmektedir.

Saldırgan davranış biçimlerinin yaşam boyunca gelişimsel değişiklikler gösterdiğine yönelik bazı çalışmalar vardır (Bjorkqvist, Osterman, Lapers ve Petz, 1985; Sylwester, 1999). Buna göre çocuklarda sözel beceriler tam gelişmediğinde fiziksel saldırganlık daha fazla görülebilir. Sözel beceriler kazanıldığında ise sadece barışçı iletişim için değil, saldırgan amaçlı olarak da kullanılabilir. Yaşla ve yaşantıyla giderek dolaylı saldırganlık daha fazla kullanılır. Yaşantılarla beraber her cinsiyette de dolaylı sözel saldırganlık artar. Yetişkinlerde bu dolaylı saldırganlık; kadınlarda, sosyal manipülasyon (biçimlendirme) erkeklerde ise, akılcı bir görünümle sunma biçiminde görülmektedir.

Campbell ve arkadaşları (Campbell, Muncer ve Bibel, 1985; Campbell ve Muncer 1987; Campbell, Muncer ve Coyle, 1992) ise saldırganlığı gösterme biçimleri ile ilgili

görüşlerini pek çok kurama dayalı olarak oluşturmuşlardır. Temel olarak Moscovici'nin (1984) sosyal anlatımlar kuramını almışlardır (akt. Forrest, Shevlin, Eatough ve ark. 2002). Açıklamalarında, saldırganlığı ifade edici ve araçsal olarak ikiye ayıran kuramlardan daha fazla yararlanmışlardır. Tablo 1'de bu iki ayırım kuramsal olarak karşılaştırılmaktadır (Campbell, Muncer ve Coyle, 1992). Onlara göre, saldırganlık iki türlü yaşanmaktadır. Bunlardan birincisi ifade edici saldırganlıktır. Bu da saldırganlığa neden olan kızgınlık duygusunun bir göstergesi olarak saldırganca davranmayı ifade eder ve kavga etmek kadar ağlayıp bağırma da içermektedir. İfade edici kuramcılar saldırganlığı daha çok bireydeki intrapsişik belirleyicilerle açıklarlar. Saldırganlığın diğer yaşanma biçimi ise, araç olarak gösterilen saldırganlıktır. Bu türden saldırgan davranış, amaç değil araçtır; başka bir deyişle kişi, sosyal ya da maddi bir yarar sağlamak için saldırganlık göstermektedir. Özsaygısına meydan okuyanlara karşı güç gösterimi olarak gösterilen araçsal saldırganlığı kuramlar saldırgan davranışların kişilerarası sonuçları üzerinde durarak açıklarlar. Campbell ve arkadaşları (1992) kadın ve erkeklerin bu konuda farklı olduklarını ortaya koyan çalışmalar yapmışlar ve kadınların daha çok ifade edici,

Tablo 1
Farklı Açılardan İfade Edici ve Araçsal Saldırganlık Kuramlarının Sistematiik Olarak Karşılaştırılmaları

	İfade Edici (Kadınlar)	Araçsal (Erkekler)
İlişkili Oldukları Akademik Kuramlar	Etyolojik Yaklaşım Psikoanalitik Yaklaşım Engellenme-Saldırganlık Kuramı Davranışsal Yasak Kuramı	Edimsel ve Sosyal Öğrenme Sosyal Etki Kuramı Sosyal Kontrol Kuramı İzlenim Yönetimi Kuramı
Sosyal Değer	Olumsuz	Olumlu
En Yakın Nedenler	Durumsal Stres Kaynaklarının Yüksekliği İçsel Kontrolün Düşük Olması	Diğerlerinin Boyun Eğmemesi Bütünlüğe Meydan Okunması
Uygun Duygular	Kızgınlık (üzüntü, keder, kontrol kaybı korkusu) Suçluluk, Kaygı	Kızgınlık (haksızlığa uğramışlık, güçsüzlük korkusu, öfke) Zafer Duygusu/ Keder
Uygun Bilişler	Kendini Tam Olarak Teslim Etme, Anlamsız Bulma, Boşverme	Kendine Hakim Olma, Sorumluluk Alma, Taktik Olarak Değer Biçme
Biçim	Ağlama, Bağırma, Vurma, Bir Şey Atma	Vurma
Amaç	Kızgınlığın Boşalması	Sosyal ve Maddi Ödüller, Diğerlerine Uyma, Özsaygının Artması
Durumsal Hızlandırıcılar	Özel Yargılayıcı Olmayan Gözlemciler Sorumluluğu İnkâr Etme Becerisi	Genel Yargılayıcı gözlemciler Hareket İçin Açık Sorumluluk
Ün Getirme Yolu	Düşük Profil Değerlendirme ve Özür Dileme	Yüksek Profil Abartma

(Campbell, Muncer ve Coyle, 1992).

erkeklerin ise araçsal saldırganlığı kullandıklarını bulmuşlardır (Campbell, Muncer ve Bibel, 1985; Campbell, Sapochnik ve Muncer, 1997) Onları destekleyen başka araştırma sonuçları da vardır (Archer ve Haigh, 1997).

Cinsiyetler arasında saldırganlığı yaşama biçimleri açısından farklar olduğunu gösteren başka çalışma sonuçları da vardır. Bu sonuçlara göre erkekler daha çok fiziksel özellikli (Rowe ve Herstand, 1986; Lion ve Tardiff, 1987; Bjorkqvist, 1991; Gladue ve Larson, 1991) ve sosyal ya da maddi ödül, statü kazandırma gibi sonuçlara bağlı olarak saldırgan davranışlar göstermektedirler (Campbell, Muncer ve Bibel, 1985; Ancher ve Parker, 1994; Campbell, Muncer ve Gorma, 1993). Araç olarak kullanılan saldırganlığın statü oluşturmadaki faydası kişilerarası uzaklığı arttırması, kadını davranışlar göstermekle suçlanmaktan kaçınmayı sağlaması açısından erkekler tarafından daha fazla yeğlendiği düşünülmektedir. Sosyal bağlamda özellikle çocuklarda erkeksi roller, kavga etme ve atletik becerilerle elde edilen statüler son derece önemlidir (Ancher ve Parker, 1994). İlginç biçimde bazı saldırganca davranan erkek öğrenciler, diğer erkekler ve kız öğrenciler tarafından popülerlikle ödüllendirilmektedirler (Casey, 2000: Akt; Bluestein, 2001). Bu özellikler erkek çocuklarda sosyalleşme sürecinde desteklenir. Kızların ise yakın arkadaşlıklar kurması, sır paylaşması doğrudan saldırganlık yerine sırları başkalarına söyleme, kişileri görmezden gelme, dedikodu yapma, sosyal gruplara almama gibi dolaylı ifade etme davranışları pekiştirilir. Sosyalleşmenin yanında ayrıca kadınlar fiziksel olarak zayıf olmaları sonucu fizikselden çok dolaylı sözel saldırganlığı yeğlerler. Dolayısı ile kadınlar doğrudan ya da dolaylı olarak katartik amaçlı sözel saldırganlıkları daha fazla kullanmaktadır (Campbell, Muncer ve Gorma, 1993). Farklı bir bulgu elde eden Atkins ve Staff (1993) ise erkeklerin daha fazla düşmanca saldırganlık gösterdiklerini, ancak araçsal saldırganlıkta cinsiyetler arasında anlamlı farkın olmadığını rapor etmektedirler (Akt: Kann ve Hanna, 2000). Saldırganlığın türlerini, hazırlayıcı koşulları daha iyi anlamak, saldırganlığı önleyebilme amaçlı etkili bazı rehberlik çalışmalarını planlayabilmek için gereklidir.

Araştırmanın Amacı: Saldırganlığı sabit bir kişilik özelliği olarak ele alan ölçme araçlarının bazı sınırlılıkları vardır. Sadece görünen

davranışlara yönelik olmaları nedeni ile duygunun yoğunluğu, bilişsel yapı, (hazırlayıcı koşullar) harekete geçirici durumlar, sosyal bağlam gibi bazı özellikleri gözardı etmektedirler (VanGoozen, Frijda ve Van de Poll, 1994). Bu bilgi ışığında saldırganlıkla ilgili yeni ölçekler geliştirmenin ya da uyarılmanın gerekliliği düşünülmüş ve ortamları, duyguları dikkate alan, saldırganlığın ifade amaçlı ya da araç olarak kullanılmasını ölçmeyi hedefleyen, kısaca EXPAGG (expressive aggression) olarak anılan ölçeğin dilimize kazandırılması ve uyarlanması amaçlanmıştır. Araştırmanın bir diğer amacı, ölçeğin üniversite ve lise öğrencileri için kullanılabilir olup olmadığının belirlenmesidir.

YÖNTEM

Orjinal ölçek: Türkçe'ye İfade Edici Saldırganlık Ölçeği (İSÖ) olarak çevrilen EXPAGG Campbell ve arkadaşları tarafından (Campbell, Muncer ve Gorman, 1993) geliştirilmiştir. İSÖ, bireylerin saldırganlıklarını ağırlıklı olarak ifade etmeye yönelik olarak mı yoksa sosyal bir çıkar için araç olarak mı kullandıklarını anlamak amacı ile hazırlanmıştır. Ölçek daha çok cinsiyetler arasında saldırganlığı yaşama biçimi açısından farklar olduğu düşüncesinden yola çıkılarak geliştirilmiştir. Ölçeğin maddelerindeki tepkiler kişinin saldırgan bir davranış boyunca ya da sonundaki davranışlarını; neden, sosyal değer, amaç, biçim, ortamsal etmenler, ün getirme olasılığı çerçevesindeki duygu ve düşüncelerini tanımlamaktadır. Toplam madde sayısı 20 dir ve her maddede biçim, amaç, duygu, biliş, ün kazanma, durumsal etmenler, o anki nedenler açısından birisi saldırganlığı ifade etmeye yönelik diğeri araç olarak kullanmaya yönelik olarak kuramsal karşılaştırmalarla oluşturulmuş iki ifade vardır. Ölçeği dolduranlardan bu iki ifadeden birisini seçmesi istenir. Saldırganlığı ifade edici olan seçeneğe 1 puan verildiği için ölçekten toplam olarak elde edilebilecek en yüksek puan 20 dir. Yüksek puan, saldırgan tepki vermenin daha çok ifade etmeye yönelik olduğu biçiminde yorumlanmaktadır.

Orjinal ölçeğin güvenilirliği: Orjinal ölçeğin güvenilirlik çalışmaları için 18-21 yaşlarındaki 39 erkek ve 66 kız üniversite öğrencisinden elde edilen puanlardan yararlanılmıştır. Yapılan güvenilirlik çalışmasında ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .76 olarak elde edilmiştir (Campbell, Muncer, Coyle 1992). On iki farklı örneklem grubunda 1674 kişi ile yapılan çalışmalar

sonucunda ölçeğin güvenirlik katsayısı .70 ile .91 olarak elde edilmiştir (Campbell, Muncer, McManus ve ark. 1999). Faktör yapısını anlamak üzere yapılan faktör analizi sonunda maddelerin altında genel bir faktörün olduğu, bunun da ifade edici-araçsal saldırganlık faktörü olduğu sonucuna varılmıştır (Campbell ve ark 1992; Archer ve Parker 1994; Baumgartner 1995).

Ölçeğin çeviri çalışmaları: Ölçeğin Türkçe'ye çevrilmesinde Hacettepe ve Gazi Üniversitelerinde görevli, PDR alanında en az yüksek lisans tamamlamış, lisans eğitimini İngilizce dilinde yapmış ya da lisansüstü çalışmalarının bir kısmını anadili İngilizce olan ülkelerde tamamlamış olan toplam 12 uzmandan yardım alınmıştır. Uzmanların çevirileri karşılaştırmalı olarak incelenerek tek bir çeviri haline getirilmiştir. Aynı uzmanlarla görüşülerek ölçeğin son hali ile ilgili onayları alınmış, birkaç sözcük değişimi dışında değişikliğe gerek kalmamıştır. Elde edilen ölçeğin ifadelerinin anlaşılabilirliğini denemek üzere lise ve üniversiteli öğrencilerden oluşan onar kişilik küçük gruplara uygulama yapılmış ve buna dayalı olarak maddelerin kararsızlar için bir üçüncü seçenek sunması gerektiği biçimindeki öneriler dışında tepki alınmamıştır. Sonuçta elde edilen Türkçe çeviride her maddenin aslına uygunluk derecesinin yeterli olduğuna karar verilerek ölçeğin güvenirlik ve geçerlik çalışmalarına geçilmiştir.

Çalışılan grup: Ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları için Çankaya Lisesi'nde okuyan 14-16 yaş grubunda 61'i kız, 66'sı erkek olmak üzere toplam 127 liseli ve Hacettepe Üniversitesi'nde okuyan 19-24 yaş grubunda 39'u kız, 14'ü erkek toplam 53 üniversiteli gençten ölçüm alınmıştır. Liseli kız ve erkeklerin ölçekten aldıkları puan ortalaması sırasıyla 10.04; 10.8; grubun ortalaması ve standart sapması sırası ile 10.6 ve 2.77 dir. Üniversiteli kız ve erkeklerin ortalamaları ise sırasıyla 12.9; 10.8; grubun ortalaması ve standart sapması sırası ile 12.3 ve 3.05 dir.

BU LGULAR

Ölçeğin güvenirlik çalışmaları: Güvenirlik çalışmalarında iç tutarlılık katsayısının hesaplanması için KR 21 ve testin tekrarı yöntemi için Pearson korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Üniversite öğrencileri için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı .62 ($p<.001$); testin tekrarı yöntemi ile hesaplanan pearson korelasyon katsayısı $r=.85$ ($p<.001$) olarak bulunmuştur. Liseliler için ise iç

tutarlılık katsayısı .48 ($p<.001$); pearson korelasyon katsayısı $r=.80$ ($p<.001$) biçiminde elde edilmiştir.

Ölçeğin geçerlik çalışmaları: Geçerlik çalışmalarından birisi uç puan gruplarının ortalamaları arası farkı test etmek için liseliler için t, üniversiteliler için Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Liseliler için toplam 127 öğrencinin en yüksek puanları alan %27'sini oluşturan 34 öğrencinin puanları, en düşük puanları alan aynı oran ve sayıdaki öğrencinin puanları ile karşılaştırılmıştır. Yapılan çalışma iki grup arasında istatistiksel olarak yüksek derecede anlamlı farklılık olduğunu göstermektedir ($t=6.74$; $sd=33$; $p<.001$). Üniversiteliler için de ($n=53$) benzer bir işlem yolu kullanılmıştır. Alt ve üst uç puan alan grupların 14'er kişiden oluşması nedeni ile parametrik olmayan bir istatistik yöntemi olan Mann Whitney U ile karşılaştırılmıştır (Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu 1989). U testi ile yapılan karşılaştırmada uç puan grupları arasında anlamlı düzeyde fark olduğu bulunmuştur ($U=196$, $U_t=135$; $U>U_t$; $p<.05$)

Geçerlik için yapılan ikinci çalışmada benzer ölçekler geçerliğine bakılmıştır. Özer (1994) tarafından uyarlama ve geçerlik çalışmaları yapılan Spielberger (1988)'in geliştirmiş olduğu Öfke İfade Tarzı ölçeği (ÖİTÖ) kullanılmıştır. Ölçeğin alt boyutları için farklı gruplarla yapılan iç tutarlılık çalışmasında elde edilen alfa değerleri .58 ile .91 arasında değişmektedir. Üniversiteliler için ÖİTÖ ile İSÖ arasındaki korelasyon $r=.42$ ($p<.02$); liseliler için $r=.39$ ($p<.05$) olarak saptanmıştır. Bu sonuçlar İSÖ'nün hem liseliler hem de üniversiteliler için geçerliği olan bir ölçek olduğunun bir göstergesi olarak ele alınabilir.

TARTIŞMA VE YORUM

İSÖ'nün geçerlik ve güvenirlik çalışmaları sonucu ölçeğin hem lise hem de üniversite öğrencilerinde kullanılabilmesine yönelik veriler elde edilmiştir. Ancak elde edilen sonuçların genelde istenen yükseklikte olmaması nedeniyle güvenirlik ve geçerlik çalışmaları tamamen bitmeden ölçeğin kullanılmasında dikkatli olmakta büyük yarar vardır. Üniversite öğrencileri için daha da uygun olduğu görülen İSÖ ile ilgili daha ayrıntılı geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılması planlanmaktadır. Bu amaçla daha fazla sayıda lise ve üniversite öğrencisi ile çalışmanın yinelenmesi düşünülmektedir.

Ölçeğin daha ileri psikometrik çalışmaları için özellikle ıslahevinde kalan gençlerle çalışmaların yapılması ölçeğin ayırıcılığı ile

ilgili daha doyurucu sonuçlar verebilir. Bu çalışma bir nedenle saldırganlıkla ilgili adli kayıtlara ya da okul kayıtlarına giren gençlerle de denebilir. Bunun yanı sıra ölçeğin daha çok fiziksel türdeki saldırganlığı ölçtüğü biçimindeki eleştiriler de (Archer ve Parker, 1994) gözönüne alınarak ölçeğin sözel saldırganlığı da ölçen bir yapıya ulaştırılması için çalışmalar yapılabilir. Ardından cinsiyet, eğitim, aile içi şiddet, SED gibi değişkenlere dayalı olarak ifade edici saldırganlıkla ilgili araştırmalar yapılabilir.

Saldırganlığın ifade edici ve araçsal biçimindeki ayrımı, kız ve erkek öğrencilerin saldırganlıklarını anlamaya ve müdahaleler için uygun teknikler kullanmaya yarayabilir. Bu ölçek de bu amaçla yapılacak çalışmalarda kullanımında dikkatli olmak koşulu ile kullanılabilir.

Bu çalışma geçerlik ve güvenirlikle ilgili bir çalışma olsa da liseli ve üniversiteli olmanın ve kız ve erkek olmanın ölçekten farklı puan alınmasına neden olduğuna yönelik izlenimler edinilmiştir. Üniversitelilerin liselilere, kızların erkeklere göre daha fazla ifade edici saldırganlık doğrultusunda puan almaları dikkat çekicidir. İfade edici saldırganlığı kullanmanın eğitimden çok yaşla ilgili olup olmadığı da ayrıca çalışılabilir. Yapılan bazı çalışmalara göre insanların yaşamları boyunca saldırgan davranış biçimlerinde farklılıklar olmaktadır (Björkqvist, 1991; Sylwester, 1999). Yaşam boyu saldırgan davranışlarda değişiklik olmasının nedeni ise etki-tehlike oranı ile açıklanmaktadır. Bu oran, kişinin saldırgan davranışlarının olası sonuçlarını öznel olarak değerlendirmesiyle gerçekleştirilir. Saldırıya niyetlenen kişi, kullanmayı planladığı yolun etkisini ve kendisi ve yakınları için oluşabilecek fiziksel, sosyal ya da psikolojik anlamda içerdiği tehlikeleri değerlendirerek davranır. Etki fazla tehlike riski az ise, saldırgan davranma olasılığı artar (Björkqvist, Osterman, Lapers ve Petz, 1985). Bu açıklama saldırganlık biçimleri açısından cinsiyetler ve gelişimsel dönemler arasındaki farkı anlaşılır kılabılır.

Saldırgan davranışların özellikleri ile ilgili çalışmaların artırılmasında yarar görülmektedir. Böylece saldırgan davranışları önleyebilmek için yapılabilecekler daha net olarak ortaya konabilir. Etkili olmayan iletişimlerin sözel zeka ve bilişsel işlemlerle ilgisine bakmakta yarar varsa da etkili olmayan iletişimlerin saldırganlığın gelişmesi ve devamının nedeni olabileceğine yönelik çalışmalar vardır (Dumas, Blechman ve Prinz, 1994). Duygularını, düşüncelerini etkili biçimde ifade eden, iletişim problemlerini etkili biçimde

çözen kişiler kendilerini yeterli görürler ve başkalarının da öyle algılandıkları. Dolayısı ile etkili iletişim becerilerinin ve sosyal destek edinmenin öğretilmesi saldırganlığın engellenmesinde önemli bir girişim olabilir. Kişilerarası ilişkilerde karşılaşılan çatışmaların çözülmesinde, yapıcı tepkilerin verilmesinde empatinin oldukça etkili bir rolü vardır (Richardson, Hammoek ve Smith, 1994).

Empatik tepki verme becerisinin yanı sıra bireyselleştirilmiş biçimdeki problem çözme becerilerinin öğretilmesi de saldırganlığın önlenmesinde etkili olmaktadır (Akhtar ve Bradley, 1991). Kızgınlık duygusu ve saldırganlık davranışlarının daha az zarar verici, daha sağlıklı yaşanabilmesi için kişilere hem kızgınlıklarını ifade edip hem de karşısındakileri kırmadıkları iletişim biçimlerinin öğretilmesi büyük etki yaratıcı olabilir. Eğitimin ilk kademesinden başlayarak her kademedeki öğrencilere, yetişkinlere sözü geçen becerilerin ve etkili davranma becerileri eğitiminin verilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu konuda psikolojik danışmanlara büyük roller düşmektedir. Okullardaki psikolojik danışmanlar kadar son yıllarda sayısı hızla artan merkezlerde çalışan, uzmanlıklarını yapmış olan psikolojik danışmanların da bu konularda programlar geliştirmek, geliştirilen programları kullanmak gibi sorumlulukları vardır.

Bunların yanında sosyal öğrenmenin etkisi gözönüne alınarak anababalara, öğretmenlere, yöneticilere çocuk ve gençlere model olmaları açısından bu beceriler öğretilmelidir. Benzeri etkilerinden dolayı kitle iletişim araçlarında yer alan saldırganlıkları azaltmaya yönelik duyarlı izleyiciler oluşturmak için bazı çabalarda bulunmak da etkili olabilir.

KAYNAKÇA

- Akhtar N., Bradley E.J. (1991). Social information processing deficits of aggressive children: Present finding and implications for social skill training. *Clinical Psychology Review*, 11, 621-644.
- Aranson, E. (1980) *The Social Animal*. Fremann Company.
- Archer J., Haigh (1997). Beliefs about aggression among male and female prisoners. *Aggressive Behavior*, 23, 6, 405-415.
- Archer J., Parker S. (1994). Social representations of aggression in children. *Aggressive Behavior*, 20, 101-114.
- Baenninger R. (1991). Differences between human and animal aggression. *Aggressive Behavior*, 17, 59.
- Baumgartner F. (1995). Effects of instrumental versus expressive views of aggression on strategies of aggressive behavior. *Study Psychology*, 37, 197-198

- Berkowitz, L. (1974). Some determinants of impulsive aggression: The role of mediated associations with reinforcement for aggression. *Psychological Review*, 81, 165-176.
- Björkqvist K. (1991). The Development of direct and indirect aggressive strategies: Gender differences during ages 8-11 and 15-18. *Aggressive Behavior*, 17, 60.
- Björkqvist K., Östermen K., Lagerspetz K.M. (1994). Sex differences in covert aggression among adults. *Aggressive Behavior*, 20, 27-33.
- Bluestein J. (2001). Creating Emotionally Safe schools: A Guide for Educators and Parents. Health Communications Inc.
- Buss, A. (1991). Components of aggression. *Aggressive Behavior*, 17, 65.
- Campbell A., Muncer S. (1987) Models of anger and aggression in the social talk of women and men. *Journal of Theory of Social Behavior*, 17, 489-511
- Campbell A., Muncer S., Coyle E. (1992). Social representations of aggression as an explanation of gender differences: A preliminary study *Aggressive Behavior*, 18, 95-108.
- Campbell A., Muncer S., McManus I.C., et. Al. (1999). Instrumental and Expressive representations of aggression. *Aggressive Behavior*, 25, 435-444
- Campbell, A., Sapochnik, M., Muncer, S. (1997). Sex differences in aggression: Does social representation mediate form of aggression. *British Journal of Social Psychology*, 36, 2, 161-171.
- Campbell, A., Gorman, B., Muncer, S. (1990). Dimensions of aggression: A replication with offenders. *Aggressive Behavior*, 16, 33-39.
- Campbell, A., Muncer, S., Bibel D. (1985). Taxonomies of aggressive behavior: A preliminary report. *Aggressive Behavior*, 11, 217-222.
- Campbell, A., Muncer, S., Gorman, B. (1993). Sex and social representations of aggression: A communal-agentic analysis. *Aggressive Behavior*, 19, 125-135.
- Cappara, G.V., Barbanalli, C., Pastorelli, C. & Perugini, M. (1994). Individual differences in the study of human aggression. *Aggression Behavior*, 20, 291-303.
- Dumas J.E., Blechman E.A., Prinz P.J. (1994). Aggressive children and effective commutation. *Aggressive Behavior*, 20, 347-358.
- Dusenbury L., Falco M., Lake A., et al. (1997). Nine critical elements of promising violence prevention programs. *The Journal of School Health*, 67, 409-414
- Forrest S., Shevlin M., Eatough V. et al. (2002). Factor structure of the EXPAGG and revised EXPAGG. *Aggressive Behavior*, 2, 11-20.
- Gladue B.A. & Larson J. (1991). Aggressive behavioral characteristics, sexual orientation and sex role in men and women. *Aggressive Behavior*, 17, 70.
- Kann R.T., Hanna F.J. (2000). Destructive behavior disorders in children and adolescents: How do girls differ from boys? *Journal of Counseling Developmental*, 78, Summer, 267-274.
- Lion J.R. & Tardiff K. (1987). The long-term treatment of the violent patient 537-548. In R.E. Holes, A. Frances (Eds) Psychiatric Press Inc.
- Mees, U. (1990). Constitutive elements of the concept of human aggression. *Aggressive Behavior*, 16, 285-295.
- Mustonen, A., Pulkkinen, L (1991). Content analysis of television violence. *Aggressive Behavior*, 17, 87.
- Özer, K. (1994). Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçekleri ön çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9, 31, 26-35.
- Richardson D.R., Hammock G.S. Smith S.M. et al., (1994). Empathy as a cognitive inhibitor of interpersonal aggression. *Aggressive Behavior*, 20, 275-289.
- Rowe D.C. & Herstand S.E. (1986) Familial influences on TV viewing and aggression: A sibling study. *Aggressive Behavior*, 20, 27-33.
- Sümbüloğlu, K., Sümbüloğlu V. (1989). Biyoistatistik (2.Baskı). Ankara. Hatipoğlu Matbaası
- Sylwester, Robert (1999). In search of the roots of adolescent aggression. *Educational Leadership*, 57, 1, 65-69.
- Van Goozen S., Frijda N., Van de Poll N. (1994). Anger and aggression in women: Influences of sports choice and testosterone Administration. *Aggressive Behavior*, 20, 213-222.
- Zillmann D., Canton J.R. (1976). Effect of timing of information about mitigating circumstances on emotional responses to provocation and retaliatory behavior. *Journal of Experimental Social Psychology*, 12, 38-55.

(* Yazar şu an (ocak 2002-mayıs 2003 tarihleri arasında), Kuzey Carolinada UNCG de misafir öğretim üyesi olarak bulunmaktadır.
e-mail adresi f_korkut@uncg.edu,
yazışma adresi: UNCG, Col. Of Ed. CED Dep. Po Box 26170, Greensboro, NC, 27402-6170, USA